

سندھی سرائیکی لسانی رشتے

سندھی تے سرائیکی دالسانی اشتراک

محمد اسلم رسو پوٹو

سندھی تے سرائیکی ٲوڑوں ہمسایہ زبانوں بن۔ انہیں دے سرسری مطالعے دے بعد احساس ہندے جو انہیں وچ لسانی اختلاف دی نیس۔ لسانی اشتراک زیادہ ہڈا کٹر مہریدالتی دے خیال مطابق سندھی سرائیکی وچ نوے فیصد تقطیس د اشتراک اے۔ انہوں ڈاکٹر شوکت سبزواری مرحوم دی سرائیکی دہند کون سندھی دے بہوں قریب سمجھن۔ انہیں ماہرین لسانیات دی آزاد دے بعد خیال آندے جو اکر ٹھا اشتراک پچھرا انہیں زبانیں وچ پاتا ونیدے۔ ایس مضمون وچر اونداجامزہ گھدا گئے۔

محمد بن قاسم دے محلے دلیہ وادی سندھ وچر میرٹھی زبان بولی ونیدی ہائی اد ہا سندھی تے سرائیکی دی بنیاد ریتی ہائی۔ توڑے جو اوندی اپنی بنیاد مند اگر وہ دی زبان منڈاری ہائی۔ جیندی تفصیل میں آپنی کتاب ”سرائیکی زبان اونداسم الخط اتے آوازاں“ وچر ٲوڑی اے۔

امحال ایس تفصیل دایمان غیر ضروری اے۔ کیوں جو اے مضمون صرف سندھی سرائیکی دے لسانی اشتراک تائیسے محدود اے !

عیسوی دے بعد جیر طے سیاسی انتشار دی وجہ کنوں سندھ، ملتان توں اپنح تھی گیا۔ تاں ایس علاقے وچر پولی و مچن دالی زبان جینکوں بعض ماہرین لسانیات وارا چڈ۔ اب ہجرنش آہدن دی ٲوڑوں حصیں وچر منڈ پچ گئی۔ تے دل نوں سیاسی عاشقی تے جغرافیائی حالات وچر ایس زبان اپنح پرورش پاتی۔ تے دل ہونے ہونے سندھی تے سرائیکی ٲوڑوں زبانوں ماٲے سامنے آگیاں۔

سندھی اتے سرائیکی دے لسانی اشتراک دی پہلی تے وڈی وجہ تاں اوندی پکا بنیاد اے۔ ایندے علاوہ بعد دی مستقل ہمسائیگی بتعلق دی پک پیا سبب ضرور اے۔

آج دی انہیں ٲوڑیں زبانیں وچر جیر ٹھا اشتراک ملدے او حروف تہجی اگر اکر تے ذخیرہ الفاظ تے مبنی اے۔

حروف تہجی دے اول اشتراک کون کدھ سٹیا ونجے۔ جیر اے اعرجاتے فارسی (ادووی) دے حروف تہجی نوالے نال بندے۔ تاں دی سندھی سرائیکی دے کئی نہیں حرفیں د اشتراک دی موجود اے۔ جیر ٹھا عام طور تے ایس علاقے

دیں جنہیں زبانیں بوج کے فی سدا حق سے ایک دوا یہ ہے۔ شتر اک غامضی اہمیت رکھدے اتنے بہوں ساری لعنت کے شتر اک
 واسطی دی پوندے۔

حروف تہجی و چہ ایہہ آوازاں ڈیہیں زبانیں وچہ شترک ہن۔

پ : ج : ڈ : گ : گت

ڈیوٹی شکل سندھی رچہ ایسے

گت دی آواز اگرچہ سرائیکی وچ موجود اے۔ پر اکثر لکھاریں ایٹکوں سرائیکی کنوں خارج کر دیتے انہیں را خیال ایہہ جو ایں آواز ناں سارے ڈوں چار لفظ بُنن تے ایہہ کم ت ہک ہونے ناں چلا دج سگدے۔ ایندے برخلاف کجہ لکھاریں ایں دلیل کوں تسلیم نہیں کرئیدے تے آچھا تحریر وچ ایں آواز (گت) کوں درتیندن۔

یہی حال اس وقت بھی ہے جبکہ پاکستانی زبان و رسم کے نام سے۔

گواہوں کا اشتراک کہیں دی ہڈوں زبانیں پرچہ وڈی اہمیت رکھتے۔ سرائیکی لے منہجی وچہ لے اشتراک مندرجہ ذیل صورت وچ پاتا دیندے:-

۱۔ ڈوبیں زبانیں مے حروف، افعال تے مصدر تقریباً ہکو جہیں ہن۔

۱۔ ڈیہی زبانیں دے حروف افعال کے مصدر تقریباً ہوتی ہیں۔
۲۔ ہندی دانت سندھی وجہ پڑتے سندھی وجہ پڑتے۔ اے حسرت سرائیکی وجہ کی موجود ہے۔

برا کرتی قوم سے و اخیال اے جو اے دراجد اب بیدار نش و چ دی زیریں متینہ لہ۔

۳۔ اکثر علاقائی زبانیں جو بڑوں حروف علت سے درمیان کی تھ حذف ہو دیند گئے۔ لیکن سندھ کے سرسید کی

اینگوں برقرار رکھیں۔ اینگوں در دیک اترات و امتیج بھیجا ویندے مثلاً :-

اردو	سندھی	سرائیکی
کیا	کتا	کتو
سیا	سیتا	یتو
سویا	سیتا	یتو

۷۔ اردو داس "سندھی دچہ" ہ "بن دیندے، سرانگی دچہ وی ہے ایرا ملے دچہ ایہ زبان قدیم ایران دی مذہبی زبان "اورستا" دی پیروہن۔

مارچ ۱۹۸۲ء

اردو	سندھی	سرانگی
سانس	سہ	سہ
گھاس	گھار	گھار
پیس	ویہر	ویہر
باسمہ	باسمہ	باسمہ
پینا	پین	پین
بوسلا	دھولا	دھولا
چپاس	پنجاہ	پنجاہ
کوس	کوہ	کوہ
کپاس	کپاہ	کپاہ
چھانی	چھانی	چھانی

سندھی لے سرانگی دچہ سب کتوں زیادہ اشتراک لغت و ج ہے۔ ظاہر ہے جو امتحان انکوں پوری تفصیل نال بیان کرن کل لے ات واسطے مثال دے طور تے کچھ لفظ ڈتے دیندے۔

سرانگی	سندھی	سرانگی	سندھی	سرانگی	سندھی
زال	زال	چیلہ	چیل	کیرن	کیرن
مینہ	مینہ	پوڑ	پوڑ	سٹھارن	سٹھارن
یہٹ	یہٹ	مقوم	مقوم	پڈن	پڈن
پلوپٹ	پلوپٹ	پندھ	پندھ	مارن	مارن
لوزوک	لوزوک	جھلن	جھلن	سٹ	سٹ
نیش	نیش	دگ	دگ	کٹن	کٹن
پڈ - ڈیڈر	پڈ - ڈیڈر	پدھر	پدھر	پڑھن	پڑھن
ب (جم)	یت	ہروہرو	ہروہرو	گگن	گگن
ن	فلے	کوتناں	کوتناں	ککٹن	ککٹن
ارہ	سینڈھ	کیٹناں	کیٹناں	ککٹن	ککٹن

بعض ماہرین و خیال لے ہے جو لغت و اشتراک ہوں یا زیادہ زبانیں سے اشتراک و کوئی سبب یا ثبوت نہیں۔ لیکن ایندے برخلاف اردو سے ہندی و اسارا اختلافات لفظ سے رسم الخط سے پہلے سے ملدھی سے سرائیکی و ہندی سے معمول اختلافات موجود ان۔ انہیں درجہ اولیٰ کے ہے۔ جو سرائیکی سے اصوات سے "تے" ختم تھیں۔ لیکن سندھی سے "و" تے۔ ہائی صورت بالکل یکساں ہو رہی ہے۔ چند مثالیں ملاحظہ

سرائیکی	سندھی	سرائیکی	سندھی	سرائیکی	سندھی
پا	اچر	گھٹا	چھٹا	گھٹو	لھٹو
چھ	دھو	چھٹلا	چھٹلا	چھٹلا	مہارٹو
ادا	ادو	پارٹھا	پارٹھا	پارٹھا	آٹو
پاڑا	ڈاڑو	گبرا	گبرا	گبرا	کوکو
سجھا	مٹھو	پسکا	پسکا	پسکو	دلو

سندی لے سراسی زبان دا ہیئتہ لوں ہک ڈونٹے ناں پوں دان دا ساٹھ
لگا آندے۔ اے ڈوہیں غیر آریائی گروہ دیاں ڈوں معتبر زباناں ہن۔ انھاں دامنڈھ مزاج تے
ادبی ورثہ ہزاراں سالاں دی سانجھ رکھدے۔ مسلماناں دی سندھ وچ آمد توں پہلے سندھ ملتان
تے بہاول پور دے علاقیاں وچ سندھی بولی ویندی ہئی۔ بعد وچ سندھی تے سرائیکی ہک ہئے توں
انج تھیاں۔ ایں طرحاں اے زباناں ہکے وٹ دیاں ڈوں شاخاں ہن۔ برصغیر پاک و ہند وچ
سندھ ای او پہلا علاقہ ہے جیندے اُتے 712ء۔ 93ھ وچ عرب مسلماناں آتے پکا قبضہ کیتا
تے ایتھاں ڈھیر سارے عرب قبیلے آتے مستقل طور تے آباد تھی گئے۔ عرباں سندھ وچ کئی
چھوٹیاں چھوٹیاں دستیاں تے کئی شہری آباد کیتے۔ جیں وچ محفوظ تے بکھردار منصورہ قابل ذکر
ہن۔ (69)۔ عرباں دے سندھ وچ آوٹ توں پہلے ایں سارے علاقے وچ سندھی زبان رائج
ہئی تے ایندا اپٹا ہک انج رسم الخط وی موجود ہئی۔ پنج نامے توں معلوم تھیندے جو دیہل دی فتح
دے بعد راجہ داہر محمد بن قاسم کوں جیڑھا خط لکھیا ہئی او مقامی زبان وچ تحریر ہئی۔ (70)۔ محمد بن
قاسم کوں اوںدا ترجمہ کروانا پیا۔ سندھ وچ اسلام دے آوٹ دے نال ای سندھی زبان تے عربی
تے فارسی اثرات دی چھاں تھی گئی۔ عرباں سندھ تے ساڈھے ترائے سو سال حکومت کیتی۔ ایں
عہد نے سندھی زبان کوں ہک نواں روپ تے مزاج بخشیا۔ ایں سارے عرصہ وچ ملتان سندھ
دے نال وابستہ ہئی۔ ڈاکٹر مہر عبدالحق دا خیال ہے جو یاسی طور تے ملتان دا سندھ توں جدا تھیوٹ
ای سندھی تے سرائیکی زبان دی تقسیم دا سبب بنیے۔ 111ھ (730ء) وچ تمیم بن زید کوں سندھ
دا حاکم بٹایا گیا مگر تھوڑے عرصے بعد ای اوندی اچانک موت واقع تھی گئی۔ پورے سندھ وچ
شورش مچ گئی۔ کئی مقامی طاقتاں خود مختاری دا اعلان کر ڈتا تے ہن موقع تے ملتان دا تعلق سندھ

”لسانی تاریخ وچ 111ھ کوں ایس واسطے اہمیت حاصل ہے جو اوں وقت نہ صرف ملتان دی ریاست زیریں سندھ توں انج تھی، بلکہ ملتان دی زبان وی سندھی توں علیحدہ تھی تے آزادانہ طور تے ترقی پاوٹ لگی۔“ (71)

سرائیکی تے سندھی ڈو الگ زبانان ہون دے باوجود وی ہوں ساری لسانی سانجھ رکھیندن۔ انھاں زبانان وچ اضافی حروف تہجی ج۔ ب۔ ج۔ ڈ۔ گ دی ہک آنکھی نویکلی راہ ہے جیڑھی دنیا دی ہئی کہیں زبان ایج نیں پاتی ویندی۔ ایندے علاوہ ن دیاں پنج مخصوص آوازاں وی صرف سندھی تے سرائیکی ایج استعمال تھیندن۔ فاعلی لاکھیں وچ وی اے ڈو زبانان اشتراک رکھدن۔ مصادر کو جہیں ہن۔ ایندے علاوہ لفظیں دا تقریباً 90 فیصد ذخیرہ کو جہاں ہے۔ سرائیکی زبان پورے سندھ وچ ہک ثانوی زبان دی حیثیت نال صدیاں توں رائج ہے۔ بیشتر آبادی اے ڈوہاں زبانان روزمرہ دی زندگی وچ بولیندی ہے۔ بے شمار سندھ دے بلوچ قبائل دی اے مادری زبان ہے۔ سارے مہاندے سندھی شعراء سرائیکی زبان وچ وی راج تے شاعری کیتی اے۔ ایس طرحاں آکھ سکدے ہئیں جو ڈو مختلف زبانان ہون دے باوجود ہک ڈو جھے دے انتہائی قریب تے ہک ہئے دے ادبی ورثے دیاں بھئی وال ہن۔

”سندھی پو لی دی تاریخ“ دے مصنف پیر مل مہر چنداڑ وانی اپنی کتاب وچ سندھی

تے سرائیکی زبانان دے حقیقی گانڈھے دا تذکرہ کریندیں ہوئیں آہدن جو سندھی سرائیکی تے دادرک پولیں دی منڈھ قدیم توں گنڈھ ہے تے سرائیکی تے سندھی نحوی بناوٹ وچ وی ہک وڈ جھے دے مماثل ہن۔

ڈاکٹر غلام علی الانہ سندھی تے سرائیکی زبان تے ہک مل مہانگا تحقیقی کم کیتے او اپنی کتاب ”سندھی پو لی جی لسانی جاگرافی“ وچ سندھی زبان تے سرائیکی زبان دے لسانی روابط تے پورا ہک باب رقم کیتے۔ ایس تفصیلی مطالعے وچ آپ ڈوہاں زبانان دے لسانی، سیاسی، مذہبی، علمی تے ادبی تعلق دا پوری وضاحت نال ویورا کیتے۔ ڈاکٹر الانا صاحب عرب سیاحیں دے بیانات دے حوالے نال آہدن جو عرب سیاح سرائیکی زبان کوں سندھی سڈیندے رہ گئے۔ جہاں وچ اصطوری تے ابن حوقل وغیرہ شامل ہن۔ ایندے علاوہ ڈاکٹر صاحب اپنی کتاب وچ غلامی بہاول

پوری دے لسانی نظریات دا جائزہ گھدے۔ انھناں دیاں ڈھیر ساریاں ڳالھیں توں اختلاف کریندیں ہوئیں۔ لسانی 'تاریخی' جغرافیائی استدلال نال ثابت کرن دی کوشش کیتی ہے جو منڈھ قدیم توں سرائیکی علاقیاں تے زبان تے سندھی اثرات مقدم ہن۔ کیونکہ ملتان دا علاقہ سولھویں سترھویں صدی تیں زیادہ تر سندھ دے زیر تسلط ریہے۔ ڈاکٹر الانہ سندھی تے سرائیکی زبانناں دے حقیقی ڳانڈھے دا ذکر کریندیں ہوئیں آہدن "کہ اوچ ملتان۔ سندھیاں واسطے روحانی فیوض دے مرکز ہن۔ آج وی سندھی قافلیاں دی صورت وچ اُتھیاں زیارت تے دعائیں پنن واسطے آمدن۔ قدیم زمانے وچ ملتان توں مراد سندھ تے ملتان توں مراد سندھ ورتیا ویندا ہئی۔ اے اُل ترث رشتے آج وی قائم ہن۔ اگرچہ ملتان دا علاقہ سیاسی لحاظ نال سندھ توں باہر ہے۔ پر سماجی ثقافتی روحانی تے لسانی رشتیاں وچ ملتان تے سندھ ہک مک ہن۔" (72)

ڈاکٹر نبی بخش بلوچ سندھی تے سرائیکی زبان دی قریبی لسانی مماثلت دا ذکر کریندیں ہوئیں فرمیندن "پنجابی سرائیکی تے سندھی تریے وادی سندھ دیاں ہمسایاں زبانناں ہن۔ لہذا پنجابی تے سرائیکی۔ سرائیکی تے سندھی اور سندھی تے پنجابی وچ ہک قریبی لسانی مماثلت پائی ویندی ہے۔ ایہو وجہ ہے جو بعض علماء سرائیکی کوں سندھی دا جز تسلیم کیتے۔ سرائیکی اپٹے مختلف محاوریاں تے مشتمل پنجابی تے سندھی دی درمیانی کڑی ہے۔ اہٹی انفرادی خصوصیات دی حامل ہے۔ لہذا سرائیکی کوں وادی سندھ دی ہک مستقل زبان تسلیم کرنا حقائق دے زیادہ تر ہوئے۔ برصغیر ہند دے لسانی جائزہ وچ گریرسن وی ایہو مسلک اختیار کیتا ہے۔" (73)

سرائیکی	سندھی	سرائیکی	سندھی
آتھر	آتھر	اٹھوگ	اٹھوگ
اگواڑ	اگواڑ	اُبھا	اُبھا
ایرا	ایرا	اُبھاہ ساہ	اُبھاہ ساہ
بانہڑا	بانہڑا	اڈ	اڈ
ادر بھا	ادر بھا	اُساری	اُساری
الندراسی	الندراسی	اُکا	اُکا

۰۸/۰۸

63

اُکرس	اُکرس	اڑ	اڑ
اُچھک	اُچھک	اوجھری	اوجھری
اکڑیجن	اکڑیجن	انک	انک
ارک	ارک	انکار	انکار
اڑی	اڑی	انکل	انکل
اباک	اُباک	اچیت	اچاچیت
ابھار (74)	اُبھار	اُباسی	اباسی